
MILAN ČULJAK

JEZIČKO ČISTUNSTVO

TEORIJA I PRAKSA

1.

Sticajem kulturno-istorijskih okolnosti, a i zbog specifičnosti nacionalnih prilika kod nas u prošlosti, na jezik se često gledalo prvenstveno kao na konstitutivni činilac nacije, a ne kao na sredstvo za sporazumevanje, pa je zato, na žalost, znao neretko biti i sredstvo za nesporazumevanje. Ovo je donekle bio i razlog što se o problemima vezanim za etnološke i sociološke vidove jezika govorilo i pisalo s prigušenim tonom naučne racionalnosti, ili, u drugim prilikama, s povišenim tonom nacionalne osetljivosti i samosvesti, na način kako su o jeziku pevali romantičarski pesnici u prošlom stoleću. „O jeziku, rode, da ti pojem, o jeziku milom”. U ovom drugom slučaju o jeziku se obično govorilo kao o svojevrsnom izrazu nacionalnog bića i nacionalnom simbolu u Humboltovom idealističkom maniru: „Jezik jednog naroda je njegov duh, a duh naroda je njegov jezik; čovek ih nikada ne može dovoljno poistovetiti”.

Razumljivo je onda što su se u ovakvim prilikama pod krinkom naučne istine pojavljivala veoma proizvoljna i nenaučna shvatanja i tumačenja jezičkih pojava, koja se obično nisu razlikovala od popularnih sudova zasnovanih na tradicionalnim zabludama i predrasudama o poreklu, prirodi i funkciji jezika. Takvo je, na primer, i popularno naivno shvatanje o organskoj vezi između akustičkih elemenata i vizuelnih simbola, tj. pisma nekog jezika. Nije tome ni tako davno kad se jednom našem uglednom piscu ozbiljno zamerilo što je javno rekao kako bi bilo pametno da se odlučimo za jedno pismo. Po mišljenju onih koji su ga kritikovali to bi bilo isto što i tražiti da se nacija odrekne svoga jezika i svoje kulture. A istina je ipak da su u novije vreme neki

narodi, između ostalih i Turci, napustili svoje tradicionalno pismo, bez ikakvih negativnih posledica po svoj jezik i svoju kulturu.

Jedno od tih popularnih shvatanja jezika, posebno značajno za predmet ovog napisa, jeste i ono kojim se ističe da je jezik (a pri tom se uvek misli na njegov rečnik) kulturno blago naroda. I pošto je to, dakle, narodno blago, pobornici ovog shvatanja smatraju da nad njim treba svako po malo da stražari. Tako je čuvara uvek bilo dosta, i zvanih i nezvanih, na žalost često i suviše revnosnih i ortodoksnih. Ovakvi su, naime, tu brigu o jeziku shvatali uglavnom kao njegovo čuvanje od „zagađivanja” i „kvarenja”, što je praktično značilo od stranog uticaja, prvenstveno leksičkog, i od unošenja oblika substandardnog govora i dijalekata.

Teoretsku podlogu za svoju praksu takvi čuvari jezika nalazili su redovo u idealističkoj filozofskoj i lingvističkoj literaturi o poreklu i prirodi jezika i u raznim estetičkim lingvističkim teorijama, kojima se, između ostalog, „dokazivalo” i to, da se duhovni integritet jednog naroda može najbolje ceniti po čistoti njegovog jezika, te da su „najlepši jezici” upravo oni koji su pretrpeli najmanji uticaj stranih elemenata. Tako je govorio još Đambatista Viko u svojoj *Novoj nauci*. Nemački jezik je, na primer, prema njemu, pravi maternji, herojski jezik, jer nemački narod nije nikad trajno živio pod nečijom dominacijom.

Delovanje boraca za čistotu jezika po pravilu se ispoljava u morfologiji i leksici, koje su oduvek predstavljale pogodan teren za purističke akcije, koje su se ponekad izrođavale u prave pogrome nad rečima.¹⁾ Ustajući u odbranu jezika, a u ime nacionalne kulture, puristi, međutim, uporno zanemaruju osnovni postulat nauke o jeziku kojim se ističe da se rečnik jednog jezika ne sme nikad poistovećivati sa samim jezikom. U tom pogledu njihovi stavovi oduvek su bili apsurdni, a vlastito jezičko ponašanje u konstrukciji s onim što propovedaju. Naime, živeći u određenoj kulturno-jezičkoj sredini, izloženoj naletu elemenata strane materijalne i duhovne kulture, oni i sami prihvataju strane reči i terminologiju, posredstvom sociolingvističkog mehanizma potpuno imunog na njihove purističke akcije. Zbog toga se nastojanja purista da jezik očiste od stranih reči i od fonoloških, morfoloških i sintaksičkih osobnosti substandardnog govora mogu smatrati

¹⁾ Čak i danas jedan naš jezički stručnjak, smatrajući da je „u ovom našem dobu došlo do svestranog ugrožavanja, ogrubljanja i siromašenja jezika”, zalaže se, u uglednom dnevnom listu, za „što skoriji početak bune na dahije i nepočinstva u kulturi govorne i pisane reči”.

svojevrsnim lingvističkim donkihotesvom. Istorija lingvistike prepuna je primera kako su često i mnogi eminentni nacionalni lingvisti upadali u zamke purizma, ne shvatajući svu složenost delovanja i uzajamnog prožimanja intralingvističkih i ekstralingvističkih činilaca u životu jezika. Otuda su ponekad propovedali i takve ideje i branili takve stavove koji danas izgledaju smešni i obrazovanom laiku.³⁾

S obzirom na moguće negativne posledice ovakvih stavova i u današnjim konkretnim sociolingvističkim situacijama, potrebno je da se sistematski i stalno objašnjava njihova suština i ideološka pozadina. Poznato je, naime, da je zbog jezika među ljudima često dolazilo do najvećih izliva i ljubavi i mržnje. Ljudi su oduvek imali svoje mišljenje ne samo o onome što govore nego i kako govore, šta je pravilno, a šta nepravilno, i šta je njihovo, a šta tuđe. U takvim prilikama objektivnost nije osobina kojom se stiče ugled, jer kad je reč o maternjem jeziku govornika i svem što je u vezi s njim, emocije lako odnose prevagu nad trezvenošću, a zvučne fraze o jeziku nad golim naučnim činjenicama. A činjenica je, takođe, da su i takva različita mišljenja o jeziku jedan vid jezičkog ponašanja, i lingvisti koji ga isključuju iz okvira svojih izučavanja čine grešku, jer stav o jeziku u jednom određenom sociolingvističkom kontekstu ima svoju semantičku vrednost od koje zavisi sporazumevanje, jednako kao što ga u drugom ima neka semantička struktura.

Lingvisti — tačnije, sociolingvisti — u celom svetu svesni su danas da bi, (ako prepuste) tumačenje ovakvih pojava drugima, morali prihvatiti i sve negativne posledice po svoju nauku i svoju društvenu sredinu. Zbog toga oni nastoje da se u tu oblast unese više racionalnosti, reda i naučne egzaktnosti, kako se ne bi ponavljali žalosni primeri sociolingvističkih sukoba do kojih je dolazilo u prošlosti.

2.

Puristička shvatanja i purističke teorije nemaju čisto lingvističku etiologiju i obično se javljaju u posebnim nacionalnim i socijalnim okolno-

³⁾ Poznat je slučaj jednog uglednog profesora univerziteta koji nije samo ratovao protiv stranih reči u našem jeziku, već nije trpeo ni njihove tzv. prevedence. Reč koja mu je naročito smetala bila je „nastup“ u značenju „pojava na pozornici, na radiju ili slično“, jer je to izravan prevod sa nemačkog (Auftritt). Pošto reč „nastup“ u našem jeziku ima već sasvim određeno značenje, kao „nastup bola, ili ludila“, u prethodnom značenju se, prema njegovom mišljenju, ne bi smela upotrebljavati.

stima. Istorijski gledano, do njih je najčešće dolazilo, skoro po pravilu, u periodima jačanja nacionalne svesti i konstituisanja nacionalnih država. U takvim situacijama osnovna preokupacija intelektualne elite je omeđavanje samosvojne nacionalne kulture, u kom cilju se iz tradicije uzima sve ono što može poslužiti kao njeno distinktivno obeležje. Jedan od najprečih zadataka je uvek kodifikacija tzv. književnog jezika, tačnije, standardnog, u kojem uskršavanju „čisti“, „narodni“ oblici i reči, u stvari arhaizmi, za koje živi govornici predstavnici jedva da su ikad i čuli.

Do manifestacija purizma dolazi takođe i u periodima pojačanih tendencija nacionalno-jezičke dominacije u višenacionalnim zajednicama, koja se ispoljava u vidu jezičke majorizacije i pokušaja stvaranja jedinstvenog, tzv. državnog jezika. Neretko, međutim, do pojava purizma dolazi i u drugim prilikama, kao npr. kad se kulturni stvaraoci jednog naroda osećaju ugroženi zbog pojačanog uticaja nekog drugog s kojim se održavaju intenzivni politički, ekonomski, tehnološki i kulturni odnosi, a u kojima je ovaj nadmoćniji. Tada se u pomoć poziva književna istorija i celokupna kulturna baština, jer savremeni jezik (koji je po svojoj prirodi podložan promenama, kao reka koja se prilagođava zemljištu kojim teče) nije u stanju da čuvarima svoje čistote pruži dovoljno argumenata, kojim bi mogli dokazivati njegovu navodnu nedodirljivost i nacionalno-jezičku postojanost, te inherentnu vezu između njegovih oblika i nacionalnih karakteristika, kao i oblika nacionalne kulture. U takvim prilikama uzaludno je pozivati se na neumitne naučne činjenice, jer za njih niko više i ne haže, budući da su to već slučajevi u kojima lojalnost naučnim principima ustupa mesto političkoj pragmatiki, a odanost vlastitoj naciji se ceni po žučnosti kojom se takve inherentne veze dokazuju.⁹⁾ Uobičajeni argumenti koji se tada prezentiraju zasnivaju se na tradicionalnim shvatanjima i popularnim sudovima u vidu večnih istina o jeziku, kao i na

⁹⁾ Pišući o ovoj univerzalnoj pojavi, istaknuti američki lingvista Edvard Sapir (1864—1939) naveo je za ilustraciju i naše sociolingvističke prilike s početka ovog stoleća. „Ne samo da jezik“, kaže on, „nego i prosta vanjska forma u kojoj se on beleži, može postati važna kao simbol emocionalne ili društvene podvojenosti. Hrvatski i srpski su u osnovi isti jezik, ali se predstavljaju u veoma različitim vanjskim formama: prvi latinicom, a drugi ćirilicom grčko-pravoslavne crkve. Ova vanjska različitost, udružena sa razlikama u religiji, ima naravno važnu funkciju u sprečavanju ljudi koji govore blisko srodnim jezicima ili dialektima, a koji iz drugih razloga ne žele da se uključe u veću zajednicu, da ne postanu i suviše svesni koliko u stvari mnogo liče jedni na druge.“ (D. G. Mandelbaum, *Selected Writings of Edward Sapir*, in *Language, Culture, and Personality*, Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 1949, str. 28.

mišljenjima i ocenama poznatih filologa i drugih književnih autoriteta, ali bez neophodne napomene o vremenu i naučnoj klimi iz kojih potiču. Zagovornici ovakvih stavova u praksi mogu biti kako oni koji iz razloga političke i druge dominacije zagovaraju leksičko normiranje jezika, zastupajući pored purističkih i lingvocentričke stavove, tako i oni koji braneci se od ovakvih tendencija nalaze utočište u svojoj tradiciji i kulturnoj istoriji, naročito književnoj. Za ovakve prilike ova se poistovećuje s jezičkom, pa se onda sve leksičke inovacije, koje proističu iz kontaktnih situacija, proglašavaju dokazima da postoji težnja za jezičkom dominacijom i naturanjem „stranih“ jezičkih oblika.

Pravopis, normativna gramatika i leksika su područja u kojima purizam i lingvocentričnost dolaze najviše do izražaja. Sa lingvističkog gledišta, puristička praksa u ovim oblastima se ne može potkrepiti nikakvim argumentima, ni teoretskim ni praktičkim. Ona se zasniva na idealistički naivnom gledanju na rečnik jednog jezika kao na genetski koherentnu, organsku celinu, riznicu nacionalnih dragocenosti, koju treba brižljivo čuvati i negovati, a ne kao na spremište građivnog materijala za svet misli — verbalne simbole stvari i pojava, koje kao monetu treba što više razmenjivati, kako bi se iz te razmene polučile što veće saznajne koristi. Ili, uopšteno, to je pozicija sa koje se jezik vidi primarno kao fizička manifestacija nacionalnog duha, a ne kao sredstvo za izražavanje i društvenu komunikaciju.

Lingvistička nauka — naročito po nastanku svoje novije discipline, sociolingvistike — relativno je lako izlazila na kraj s purističkim teorijama, pošto one nikad nisu ni pretendovale na neku naučnost i uvek su ostajale u sferi nacionalno-etnološkog i političkog pragmatizma, što se u jezičko-kulturnoj praksi manifestovalo uglavnom kao borba za pismenost višeg reda i čistijeg stila i čistotu jezičko-nacionalnog izraza. Daleko teže je išlo sa lingvocentričkim teorijama, koje su sofistički manipulirale činjenicama iz oblasti estetike, logike, etnologije, psihologije, fiziologije, akustike, pa, u novije vreme, i teorije komunikacija. U vidu popularnih sudova o jeziku takve teorije su se obično manifestovale kao podela jezika na lepe i ružne, grube i milozvučne, teške i lake, logične i nelogične, primitivne i moderne, racionalne i neracionalne, što su često, pored laika, verovali i dokazivali i neki ugledni nacionalni, pa i svetski filolozi.

Što se tiče samih boraca za čistotu jezika, treba reći da oni to nisu radi samog jezika, nego, kako često i sami ističu, radi „najviših

vrednosti nacionalnog duha i uma koji se manifestuju u lepoti i racionalnosti jezika". Iza takvog bramanskog odnosa prema jeziku krije se krupan sociolingvistički, a mogli bismo reći, u najširem smislu, i društveni problem, koji nastaje zbog prestiža i mesta u društvu onih koji se opredeljuju za neku jezičku formu koja je konvencijom postala norma: standardni, ili, kako se ponegde naziva, književni jezik. Ovo ispovedanje religije jezičke ortodoksности jeste svojevrsan oblik društvenog sektaštva koje je jednako štetno kao i političko. Šta više, zbog svog oslanjanja na tradiciju, celokupnu kulturu, pa čak i na „naučne istine“, njegove negativne posledice mogu biti dalekosežne i dugotrajne i u kulturnoj i u društveno-političkoj sferi, kako u nacionalnim, tako i u višenacionalnim zajednicama koje govore regionalnim ili nacionalnim varijantama istog jezika, a konvencijom su prihvatile jednu kao standardni, ili književni jezik.

Glorifikacija književnog jezika kao prirodno savršenog oblika nacionalnog jezika ima kulturnu i društveno-moralnu pozadinu i s naučnog gledišta ne može se potkrepiti nikakvim egzaktnim dokazima. Oni koji to čine tvrdoglavo se oglašuju o činjenice: da takav jezik ni po čemu nije bolji ni uzvišeniji od ostalih svojih oblika, da je to postao konvencijom i, konačno, da je diskriminacija ljudi po tom osnovu ravna drugim oblicima socijalne diskriminacije.

Razumljiva je potreba postojanja jezičke norme u zvaničnom govornom i pisanom saobraćaju u svakoj civilizovanoj zajednici, ali to ni u kom slučaju ne znači da iko u njoj ima prava do kaže svom bližnjem da ne govori dobro svojim maternjim jezikom, da govori „iskvareno“, „nečisto“, da „zagađuje“ jezik „provincijalizmima“, „varvarizmima“, „arhaizmima“ i sl.

Lingvocentrički stavovi o jeziku imaju u osnovi, kao i puristički, nacionalno-idealistička osećanja, ali se, za razliku od potonjih, ispoljavaju na binacionalnom ili višenacionalnom planu kao kvazinaučni sudovi o sazajnoj, izražajnoj, estetskoj, racionalnoj i drugoj nadmoći vlastitog jezika nad nekim drugim. Jasno je da je ovaj vid zaljubljenosti u vlastiti jezik, kao, uostalom, i drugi vidovi precenjivanja i veličanja osobnosti vlastite zajednice, a ismevanja i nipodaštavanja tuđe, društveno mnogo opasniji i štetniji od normativno-purističkih i subjektivističko-estetskih stavova na unutarnacionalnom planu.

Takvim idejama i stavovima, a pogotovo njihovom propovedanju u raznim oblastima dru-

štvenog života, treba se odlučno suprotstaviti, ne samo zbog opasnosti od donošenja pogrešnih zaključaka o samom jeziku i vlastitoj nauci o jeziku, nego još više zbog opasnosti prelaska one tanane granice između bezazlenog racionalno-lingvističkog patriotizma i lingvocentrizma — lingvističkog etnofaulizma, koji dovodi do netrpeljivosti među ljudima, pa čak i neprijateljstva u višejezičkim zajednicama.

3.

Kako se u praksi manifestuju ovakva shvatanja i šta je, konačno, za puriste „dobar”, „lep”, ili „čist” govor, ili za lingvocentriste „bolji”, „lepši”, „bogatiji”, ili „racionalniji” jezik? Za prve, to je po pravilu govor koji se, kako kaže jedan od njih, „razvija na zdravom vrelu narodnog književnog jezika i jedinstvu njegovom bez natruhe”, a zatim na tradicijama zasnovanim od strane književnih velikana nacionalne prošlosti. Za druge, to je jezik koji je, pored toga što ima sve ove osobine, još i kulturniji, ili civilizovaniji (o čemu svedoči književna istorija i razvoj društvenih nauka), milozvučniji (o čemu govori količina i raspored vokala i akcenata), izražajniji i bogatiji (jer ima više reči nego neki drugi), lakši i racionalniji, (jer ima „jednostavnu” gramatiku, ili je uopšte „nema”), i sl.

Puristička praksa, estetsko-lingvistička rezonovanja i lingvocentrično ponašanje manifestuju se uvek na komparativnom planu, tj. poređenjem idiolekta (govora pojedinca) sa nekim idealnim jezičkim modelom kao ogledalom čistote, pravilnosti, lepote i racionalnosti jezičkog izraza. Ovakav pristup rađa, razumljivo, i problem jezičke arbitraže i objektivnosti suda i, konačno, pitanje jezičkog autoriteta. Puristi, koji inače sebe smatraju ortodoksnim tumačima idealnog jezičkog modela, svesni su subjektivističke prirode svoje pozicije, te se uvek zaklanjaju tzv. jezičkim autoritetima, koji im pružaju argumente čija je težina srazmerna njihovom položaju u društvu. Vremena jedinog vrhovnog arbitra su srećom prošla, ali danas to nastoje da budu grupe ili društveni slojevi kojima na raspolaganju stoje znatna sredstva za afirmaciju njihovih pogleda na jezik. Oni žele da biraju i sredstva i da proglašavaju formalne arbitre i određuju one koji treba da se staraju o „dobrom” govoru, bilo da se njime bave kao predmetom izučavanja, ili kao sredstvom delovanja. Tako je npr. svojevremeno prof. Belić smatrao da pozorište „ima da širi nesumnjivo najlepši, najodabraniji, najugledniji govorni književni jezik (i da

(...) s te strane treba da utiče i na školu našu i na društvo naše".⁴⁾

Javne institucije, naročito obrazovne, i sredstva za javno informisanje, kao poštovaoci neke pisane ili nepisane jezičke konvencije, po pravilu su čuvari idealnog modela. Desi li se da neka od njih zapostavi ovu svoju funkciju, takvi društveni slojevi, ili krugovi, brzo će je upozoriti na to. Kao što se pre pola veka prof. Belić žalio da „jezička, umetnička, govorna kultura kod nas nije na visokom stupnju ni u školi, ni u pozorištu, ni u javnom životu”, tako se u naše vreme povela na stranicama nekih listova, akcija protiv „zagađivanja” jezika na radiju i televiziji, u kojoj su pojedini učesnici zahtevali „hitan postupak u odbranu ugroženog jezika, pošto je pao ispod dozvoljenog standarda”. (Pri tom nisu mislili na psovke). Jezik na radiju i televiziji, kažu oni, ugrožen je, jer se tu govori „stihijski”, što dolazi od „jezičke neobrazovanosti i nedostatka sluha izvesnih govornika, a deluje zarazno na slušaoce”. Televizija je pružila azil „vrhovnom neprijatelju” — tudicama, koje vrše pravu „najeđu u naš rečnik”. Oni su čak utvrdili i procenat tih reči u glavnoj dnevnoj informativnoj emisiji Dnevniku, 30%, na osnovu četrnaest slučajno odabranih televizijskih emisija” sa rečničkim fondom od oko 55.000 reči. Zbog toga, prema njihovom mišljenju, „tek svaki četvrti gledalac razume TV Dnevnik u celini”, ali to nije ni najveći ni jedini jezički nedostatak emisija radija i televizije. One ozbiljno boluju od nedostatka stila, jer u nastojanju njihovih autora da se približe slušaocima i gledaocima, „govorne emisije se pretvaraju u neku vrstu čitalačkog časa ili u glasno izrecitovan naučeni pisani tekst napamet, ponekad pažljivo doteran, ali, na žalost, bez oblika spontanog govorenja”. S uočljivom težnjom ka jezičkom tutorstvu, redovno prisutnom u purističkoj praksi, u istom napisu se sa žaljenjem konstatuje da je „teško učiti dobrom govoru one koji svakodnevno koriste reči, ... (jer) žive u iluziji da uspešno komuniciraju, uvereni da govore kako treba i da ih drugi shvataju baš onako kako oni žele”.

Zanimljivo je čuti kako su jezički arbitri u pomenutoj akciji dali visoke ocene jeziku u nekim listovima, a naročito *Politici* za ono što je ona učinila u podizanju „kulture našeg jezika, njegovom negovanju i očuvanju njegove čistote i lepote”. U jednom od tih napisa, karakterističnim epitetima purističke prakse hvali se *Politika* kao „presudilac onoga šta je dobro, šta nije; šta je pravilno, šta nije; šta je lepo, šta nije... (zahvaljujući) saradnji najuglednijih naših naučnika u nauci o jeziku, svoju lju-

⁴⁾ A. Belić, *Naš jezik*, God. II, sv. 3, str. 66.

bav za jezik, njegovu čistotu, pravilnost i lepotu marljivo je čuvala do dana današnjeg... (tako da) je i danas ogledalo čistote i lepote, pravilnosti i ukusa našeg zajedničkog izraza...

„A na televiziji? Kako će jezik na našoj televiziji biti dobar kad se na malom ekranu stižu ljudi iz svih krajeva naše zemlje!“ — pita jedan od njih, jer televizija, prema njegovom mišljenju, očigledno ne neguje onaj stil i „visoki stupanj do kojeg je došao naš jezički izraz u 'beogradskom stilu'“.

Pored izrazite pragmatične težnje ka zauzimanju pokroviteljskih pozicija nad jezikom, ovi primeri otkrivaju i teoretsku lingvističku orijentaciju — estetski idealizam, na kojem uspešno niču i uspevaju purizam i lingvocentričnost.

4.

Između one naše banalne lingvocentrične izreke: „Govori srpski da te ceo svet razume“, koju, srećom, niko ne uzima ozbiljno, i rafiniranijih sudova o izražajnim, racionalnim, estetskim, kulturnim i drugim aspektima jezika nema u osnovi bitne razlike. Ovi drugi, međutim, iako na izgled manje uvredljivi, daleko su društveno štetniji, jer u vidu kvazi-naučnih činjenica propagiraju nacionalno-idealističke, subjektivističke i, u osnovi, nedemokratske i nehumane nazore o jeziku, budući da se njihova „verifikacija“ obavlja poređenjem s nekim drugim, nematernjim jezikom. Istorija lingvistike nam pokazuje da često ni neki čuveni filolozi nisu mogli da odole iskušenjima lingvocentrizma, pa su sasvim ozbiljno dokazivali da je ovaj ili onaj jezik, obično njihov maternji, superioran nekom drugom, najčešće susednom, u nekom posebnom vidu. Jedan francuski filolog govorio je npr. za francuski da je savršeni instrument mišljenja i da, konačno, ono što nije jasno, nije francuski. S druge strane, zapadnonemački lingvista. L. Vajngerber nije žalio truda da bi dokazao superiornost nemačkog nad francuskim, i to u morfologiji, pošto nemačka podstiče „činjenično rezonovanje“, dok francuska odgovara više neodređenom, apstraktnom mišljenju. Slično je dokazivao i za nemačku sintaksu, da je superiorna engleskoj, jer je u njoj svega dešet procenata pasivnih konstrukcija, za razliku od engleske, u kojoj one prevladavaju. Što govori o „bezljučnom“ karakteru engleskog jezika i nezainteresovanosti govornika za vršioća radnje. Englez Haris pisao je, opet, kako „najpametnije“ nacije (a pri tom je prvenstveno mislio na svoju), imaju i najbolje i najprikladnije

jezike, jer, prirodno, simboli moraju odgovarati svom arhetipu. Američki lingvista B. L. Vorf je čak razvoj čitave zapadne civilizacije pripisivao strukturnim karakteristikama indoevropskih jezika.

Mora se takođe reći da u veličanju osobina vlastitog jezika nisu zaostajali ni neki naši filolozi i pisci. Stanislav Vinaver je npr. pisao da je naš jezik „basnoslovno izrazit“, da je „naš čovek, naš umetnik... baštinik jezika kome retko gde ima ravna u čitavoj istoriji ljudskog izraza“, te da nam „stoji na raspolaganju jezik o kakvom može samo da se sanja“.

U prikazu jednog srpskohrvatsko-engleskog rečnika saznali smo da nam je jezik „racionalniji“ od engleskog. Jer, eto, dok se Englezi muče da opišu nepotpun hlad, kao npr. hlad koji pravi retka krošnja, nazivajući ga „checked shade“, (prošarani hlad), mi to efikasno rešavamo jednom rečju: „šarac“. I dalje, kod nas je neprogaženi sneg „cjelac“, a kod Engleza „compacted snow“; kamen s kog se uzjahuje na konja je „binjektaš“, a Englezi moraju, opet, da kažu „horse block“, ili „mounting block“, i tome slično.

Kad je reč o lepoti naročito „milozvučnosti“ našeg jezika, tu on, prema mišljenju jednog našeg profesora univerziteta, ne zaostaje mnogo ni za „najmilozvučnijim“ jezicima sveta. Naprotiv, tu je „naš jezik odmah iza italijanskog, dok u krugu evropskih jezika zauzima izuzetno značajno mesto“. Do ovakvog zaključka profesor je došao brojeći vokale u nekom tekstu od oko 80.000 glasova. Rezultat: 45,7% vokala projektovan je odmah na komparativni ekran. Pošto je za nekoliko procenata ispred francuskog (43,36), češkog (43,09), ruskog (41,69), poljskog (41,43), nemačkog (38,36), itd, autor smatra da je time naučno opovrgao nečiju raniju „neosnovanu pretpostavku da je naš jezik grub i nemelodičan“.

5.

Estetski sudovi o jeziku su nezbežno subjektivni. Nema, zaista, razloga zašto svakom, pa i jezičkom stručnjaku, vlastiti, obično maternji, jezik ne bi bio najlepší. Estetska merila proističu iz tipa kulture koju je čovek usvojio i o nekoj univerzalnoj, objektivnoj, skali vrednovanja ne može biti reči. Uzalud će zato neko nekoga pitati: „Osećate li kako je divna riječ rujan, ili travanj?“ kao što je svojevrremeno prisutne na jednom skupu o jeziku upitao jedan naš književnik, smatrajući da su to „divne

slovenske reči". Ako već tako neko oseća, to je, dabogme, njegova lična stvar, i o tome ne bi trebalo raspravljati. Ali ako uz to neko oseća potrebu da i drugoga u to ubedi, onda tu nastaje problem u čijem se rešavanju, pored lingvista, moraju, na žalost, angažovati i drugi društveni činioci.

Ovaj oblik sociolingvističkog ponašanja jeste upravo jedno od najčešćih naličja purizma i njegovog izopačenog, agresivnijeg vida — lingvo-centrizma. Apsurdnost i neprihvatljivost ovakvih pogleda na jezik proističe iz jednostrane činjenice da nema „čistih“ jezika, tj. jezika bez tzv. pozajmljenih reči, tuđica, kao i drugih jezičkih oblika, pošto nema ni naroda koji je duže vreme živeo izolovano. Kontakti s drugim narodima dovode do razmene jezičkih oblika, jer je jezik, po svojoj prirodi, sredstvo pomoću kojeg se vrši proliferacija misli i ideja, pa je razumljivo da se, kao i kod novca, izvesna količina njegovih oblika u određeno vreme nađe na drugoj strani.

Mnoge reči za koje puristi veruju da originalno pripadaju njihovom jeziku veoma često potiču iz susednih ili drugih jezika, sa kojima je u prošlosti ovaj dolazio u dodir. Reči: karta, klavir, kofer, krema, kupe, restoran, parter, parola i stotine drugih danas su jednako naše koliko i francuske. Da li se mogu prognati iz našeg jezika reči kao: košulja, palata, dijeta, univerzitet, komitet, sudija, legija, invazija, ili pak čitave grupe turskih i arapskih, koje su viševjekovnom upotrebom stekle „pravo građanstva“ u našem jeziku? Ne mogu, očigledno. Njih čak i puristi tolerišu, ali su zato odlučno protiv novijih usvojenica, kao: trend, dizajn, vaučer, market, slajd, hit, diskusija i sl. jer one, prema njihovom mišljenju, zagađuju jezik, i jer za sve te pojmove imamo „lepe“ i „dobre“ vlastite reči. Činjenica je, ipak, da sa gledišta lingvističkog statusa ovakvih reči, mehanizma njihovog usvajanja u određenom sociolingvističkom kontekstu i procesu akulturacije, među njima nema nikakve suštinske razlike.

Zabeleženo je da je na primedbu da je naš jezik siromašan, jer nema reči za ideju, eru i mnoge druge, još Vuk mudro odgovorio: „Kad je narod mogao naći ime za svaki deo, svako parče i svaku čiviju na kolima, našao bi i za to da mu je trebalo. Kad ustreba — naći će se!”

Ako se u nekom jeziku vremenom smanjila generativna leksička sposobnost, to nikako ne znači da će oni koji se njime služe ostati prikraćeni za neki pojam i njemu odgovarajući izraz. Ovaj će se u krajnjem slučaju naći u

drugom jeziku, a zatim će se lako odomaćiti kroz prilagodavanje glasovnom i gramatičkom sistemu vlastitog jezika.

Danas su međusobni jezički uticaji intenzivniji zbog savršenijeg sistema međunarodnih komunikacija, koje se odvijaju u oblasti ekonomskog, političkog, kulturnog i drugog povezivanja naroda. Posledica toga je i znatan internacionalni fond reči koje mogu znatno da doprinesu lakšoj jezičkoj komunikaciji i razumevanju. Teško da ima savremenih jezika u kojima nema reči: demokratija, komunizam, socijalizam, politika i sl. Koliko li je tek onda konzervativno i besmisleno purističko delovanje u nacionalnim okvirima, tj. u okvirima regionalnih ili dijalekatskih razlika nekog jezika i kakav onda smisao može da ima nacionalno, kulturno, političko, ili koje drugo progonstvo reči? Jer, ako su jezici, kao i narodi, u prošlosti uticali jedni na druge i u uslovima neprijateljske koegzistencije, zašto ne bi i danas u uslovima prijateljske koegzistencije jezika, zajedničke ideologije i širih ekonomskih i političkih zajednica.

